

DE KONINKLIJKE HOUTVESTERIJEN VAN HET LOO

[904 (492)]

door

E. REINDERS

Mijnheer de voorzitter, dames en heren¹⁾.

Voor het welslagen van de hedenmiddag in het Koninklijk Park en morgen in de Koninklijke Houtvesterijen te houden excursie is het nuttig dat U vooraf iets verneemt over de geschiedenis en het ontstaan van dit grote bosbezit en over de bosbouwkundige en andere problemen waarmede het beheer hier wordt geconfronteerd.

Laat ik echter eerst beginnen met U in het kort iets te vertellen over de geschiedenis en het ontstaan van het Loo zoals het thans is.

„Het Loo”, hetgeen oorspronkelijk „open plek in het bos” betekent, was voor 1439 als een horig goed reeds bekend en belast met de opbrengst van voederkoren en enige andere lasten en heeft vroeger waarschijnlijk bestaan uit twee erven namelijk 't Loe en Elbenich erf, welke toebehoorden aan Gerrit Noetboom van Harderwijk en Johannes Collert. In dat jaar 1439 werden ze gekocht en „gevrijd”²⁾ en tot een „tinsgoed”³⁾ gemaakt ten behoeve van Udo Talholt, raad en algemeen rentmeester van de hertog van Gelre. Als „vrij en eigengoed” is het vervolgens in eigendom overgegaan op de volgende geslachten: familie Bentinck, die het ambt van jagermeester van de Veluwe erfelijk bezat, Varick, Arnhem, Voorst, Isendoorn, Stepraed en Ulft.

Van een zekere Johan, Corselius van Ulft, genaamd Doornijk kocht stadhouder Willem III het Loo op 27 november 1684. De koop omvatte zoals de koop-cedule vermeldt: „'t Olde adels huys end alle nieuwe end olde daertoe gehorende getimmerten, grachten, hoven, boomgaerden, bouw- en weylandten, plantagiën, wateren neffens een half deel ofte twee vierendeelen⁴⁾ holts in Hoogh-Suerderbosch”. Dit laatste was nu belangrijk want uitsluitend om op de Veluwe zijn geliefde parforce jacht⁵⁾ op de herten te kunnen uit-

¹⁾ Lezing gehouden op 21 mei 1964 ter gelegenheid van de excursie gehouden door de Koninklijke Nederlandse Bosbouw Vereniging naar de Koninklijke Houtvesterijen van Het Loo.

²⁾ *Gevrijd goed*. Een gevrijd goed is een goed dat door het betalen van een afkoopsond van horig goed tot een vrij goed is geworden.

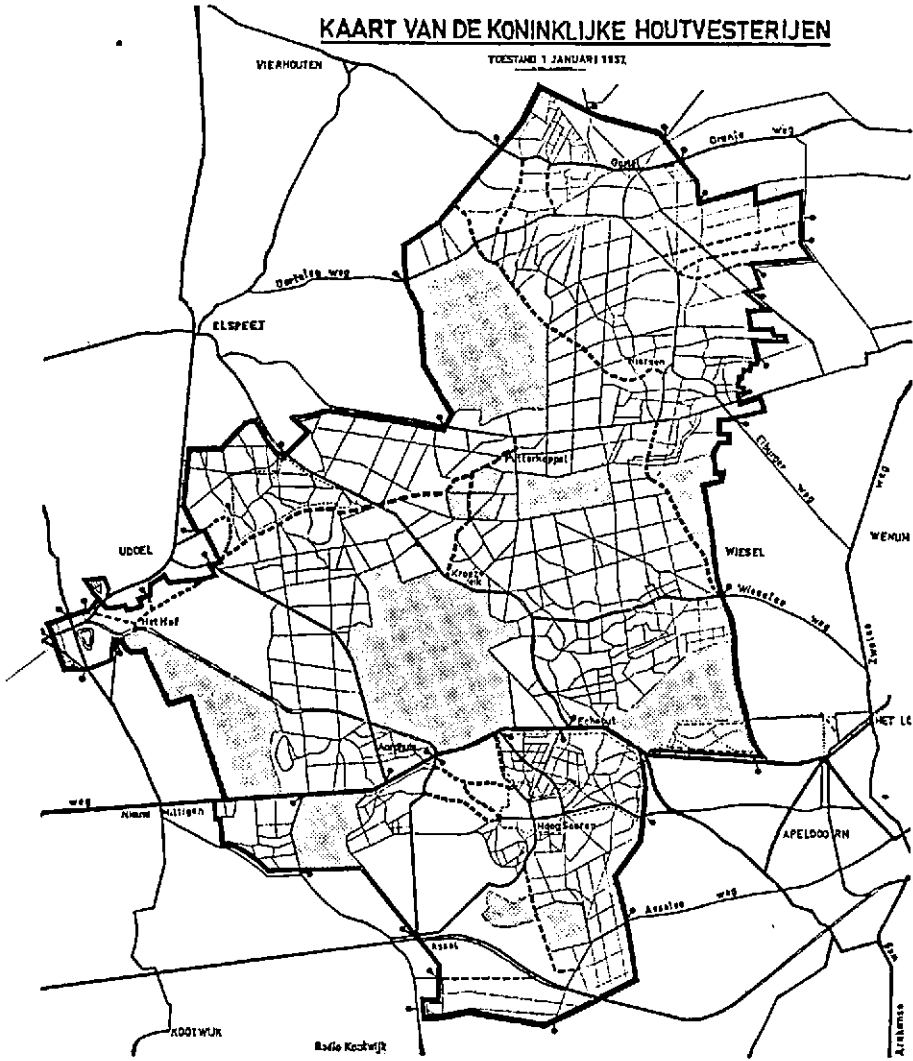
³⁾ *Tins goederen* zijn meestal goederen die aan de landsheer (hertog van Gelre!) de verplichting hebben om een zeker bedrag aan pacht of een recognitie jaarlijks te betalen.

⁴⁾ *Vierendeel holts*. De vele marken op de Veluwe bestonden allen uit een aantal delen. Meestal waren er 6—15 volle delen, al naar gelang het aantal oorspronkelijke deeltgerechtigden bestond. Door erfdeling werd een vol deel opgedeeld tot een half deel en een vierendeel. Het laatste was de kleinste eenheid. Zo konden sommige eigenaren een vol deel hebben, terwijl anderen een half deel of een vierendeel bezaten. Gemakshalve werd meestal het totaal aantal van de kleinste eenheid genoemd (in Soeren 52 vierendeelen). In de zogenaamde bosmarken zoals Hoog Soerense mark, Gortelse mark en Uddeler Heegde sprak men dan van een vierendeel holts. De exacte grootte is dus afhankelijk van de grootte van de marke en het aantal deeltgerechtigden.

⁵⁾ *Parforce jacht* was de achtervolgingsjacht te paard achter het wild, dat eerst door honden werd opgezocht en daarna werd achtervolgd. De meest bekende parforce jachten waren die op herten en in latere tijden op de vos.

KAART VAN DE KONINKLIJKE HOUTVESTERIJEN

TOESTAND 1 JANUARI 1887

oefenen kocht de stadhouder Het Loo en de koop was in feite dan ook een uitvloeisel van het feit dat de Prins zich in 1676 reeds „een jacht met bijbehorende Commoditeiten” te Hoog Soeren had gekocht.

Het oude huis Het Loo bood echter veel te weinig ruimte om de Prins met zijn omvangrijk gevolg te huisvesten en zo gaf hij dan ook vrij spoedig na de aankoop opdracht tot de bouw van een groot jachtslot wáarmede reeds in 1686 een aanvang werd gemaakt en dat thans als het huidige Paleis Het Loo bekend is.

Na de twee eerste „vierendelen” van het Hoog Soerense bos, welke dus bij de aankoop van het Loo in eigendom waren verkregen, werden gaandeweg de overige van de in totaal 52 „vierendelen” van het Hoog Soerense bos en de 8 „volle delen” van de Soerense Heegde door stadhouder Willem III en zijn opvolgers aangekocht.

In 1766 was het gehele complex van ongeveer 3100 ha in volle eigendom verkregen, maar reeds 29 jaar later, namelijk in 1795, werden alle goederen welke eigendom van de Oranjes waren, door de Bataafse republiek geconfiscieerd en, na de inlijving van het Koninkrijk Holland bij de Franse republiek, als Staatsdomein beschouwd.

Zeer merkwaardig is het dat na de terugkeer van de Oranjes hun goederen op Het Loo, zulks in tegenstelling tot al hun andere bezittingen, niet aan de rechtmatige eigenaar werden teruggegeven, doch Staatsbezit bleven. Hiervoor zijn waarschijnlijk twee redenen aan te voeren; in de eerste plaats wilde de koning dit uitgebreide bosbezit in verband met de jachtbelangen vrijwaren voor erfdeling en in de tweede plaats waren, ook al in die tijd, de revenuen uit dit bosbezit niet zeer hoog. In ieder geval gaf koning Willem I er de voorkeur aan om zijn vroeger bezit van de Staat in huur te verkrijgen boven teruggave in volle eigendom. Tot 1846 werd het technisch beheer aan Duitse bosbouwdeskundigen opgedragen, in welk jaar het beheer aan het bestuur der Domeinen werd toevertrouwd.

Tenslotte werden in 1863 op wens van koning Willem III, de bossen rondom Het Loo met het overige Kroondomein verenigd.

De feitelijke uitbreiding van het bezit tot de huidige grootte vond echter in hoofdzaak eerst plaats na 1900. Toen namelijk in 1886 de Markenwet tot stand kwam werd het eindelijk mogelijk de uitgestrekte, zich in gemeenschappelijk bezit bevindende bossen en heidevelden te verdelen. Hiervan werd, evenals elders in ons land, ook op de Veluwe een algemeen gebruik gemaakt. Na eeuwenlang als bezit „bevroren” te zijn geweest, werden deze markengronden, die meestal door verschillende oorzaken zeer onproductief waren en slecht werden beheerd, onder de gemeenschappelijke eigenaren verdeeld.

Het is echter begrijpelijk dat vele van die nieuwe eigenaren er de voorkeur aan gaven het hun toegewezen aandeel weer te verkopen. Evenals door vele anderen in ons land is ook door koningin Wilhelmina en Prins Hendrik destijds van deze mogelijkheid tot grondaankoop op grote schaal gebruik gemaakt. Het is vooral dank zij het initiatief en de grote steun van Prins Hendrik dat in betrekkelijk korte tijd zo'n grote oppervlakte bos en heide kon worden aangekocht en de houtvesterijen van Het Loo hun huidige grootte verkregen. Zo werden in de jaren 1900 tot 1915 vrijwel de gehele houtvesterij „Gortel” alsmede de boswachterij „Uddel”, behorende tot de houtvesterij „Hoog Soeren” in eigendom verworven. Vermeldenswaard is

hierbij, dat voor het verkrijgen in eigendom van de uitgestrekte heidevelden om Niersen en Gortel, deze beide gehuchten volledig mede moesten worden aangekocht.

Behalve met de aankoop van deze gronden heeft Prins Hendrik ook in hoge mate een persoonlijk aandeel gehad in het productief maken daarvan. Duizenden ha heide werden volgens zijn plannen en onder zijn persoonlijk toezicht in bos hervormd. De heide werd daartoe eerst met de ossenploeg en later met de stoomploeg veelal 40 cm diep geploegd en vervolgens met 2-jarige grovedennen beplant. Voor vele, toentertijd zeer arme Veluwe gezinnen, waren deze ontginningswerkzaamheden een zegen, omdat ze naast de schamele opbrengsten uit het eigen boerenbedrijfje een welkome bron van neveninkomsten opleverde. Thans 30 jaar na het overlijden van Prins Hendrik mogen wij hem wel bijzonder dankbaar zijn, dat in het hart van Nederland dit enorme grote, aan landschaps- en natuurschoon zo rijk bedeelde gebied, voor het nageslacht bewaard is gebleven.

Om deze schepping, waar Prins Hendrik zo'n belangrijk aandeel in de totstandkoming heeft gehad, ook in de toekomst in zijn geheel veilig te stellen, meende koningin Wilhelmina in 1959 niet beter te kunnen handelen dan door haar onroerende privé bezittingen op Het Loo aan het Kroondomein te schenken. Bij de wet van 25 juli 1959 schonk zij aan de Staat, onder voorwaarde dat het feitelijk beheer over het geschonkene bij Haar en de Kroondragers zou blijven, een terrein ter grootte van 6.729 ha, welk terrein, met uitzondering van een betrekkelijk geringe oppervlakte landbouwgrond, hoofdzakelijk uit bos en heide bestond. De totale oppervlakte van de Koninklijke Houtvesterijen omvat thans een gebied van 10.452 ha waarvan 10.018 ha Kroondomein, 345 ha Staatsdomein en 89 ha privé bezit van Koningin Juliana is. Het parkcomplex ter grootte van rond 300 ha, rondom Paleis Het Loo gelegen en onder het Staatsdomein ressorterende, is hieronder niet begrepen.

Met uitzondering van een geringe oppervlakte verspreid liggende percelen ten Oosten van het Kanaal van Apeldoorn naar Hattem, is het overige terrein één aaneengesloten gebied, gelegen op de meest oostelijke en hoogste stuwrug van de Veluwe. Van noor naar zuid zich uitstrekkend, is de grootste lengte ongeveer 17 km, terwijl de grootste breedte ongeveer 12 km bedraagt.

Ten slotte nog enige cijfers: Van de totale oppervlakte van 10.452 ha wordt 7.580 ha ingenomen door productiebos, 1.718 ha door reservaten en tenslotte 1.154 ha door cultuurgronden, wegen en overige niet-bedrijfs-terreinen. Van de 7.580 ha productiebos is 5.713 ha naalddhout, 1.262 ha loofhout en 605 ha eikenspaartelgen. Van de 1.718 ha reservaatgronden wordt het grootste deel door de heidereservaten ingenomen. In de houtvesterijen worden 4 grote heidecomplexen aangetroffen: de Asselse heide (452 ha), de Soerense heide, die U morgen zal worden getoond (230 ha), de Udelse heide (402 ha) en de Gortelse heide (148 ha). De overige reservaatoppervlakte wordt in hoofdzaak door de boombosreservaten ingenomen.

De Bosbouw en de bosbouwkundige problemen op Het Loo.

Laat ik thans echter overgaan U iets over de bosbouw op Het Loo mede te delen en wel beginnen U iets over de houtteelt hier te vertellen. Sedert het begin van onze eeuwwisseling, toen de koninklijke houtvesterijen hun huidige gestalte kregen, is het beeld hier totaal veranderd. Met uitzondering van de thans nog resterende heidecomplexen werden tussen 1905 en 1915

ongeveer 3500 ha heide ontgonnen en voor 99% met grovedennen beplant. Het mag wel een uiterst gelukkig toeval heten dat deze grovedennen over het algemeen van zo'n uitstekende herkomst waren, zodat dit dan ook wel de belangrijkste reden zal zijn geweest dat deze eerste generatie groveden na het overwinnen van veel jeugdmoeilijkheden ten gevolge van het diep-ploegen (schot) en door schade toegebracht door een overmatige roodwild-stand, het over het algemeen zo bijzonder goed heeft gedaan.

De grootste houtteeltkundige opgave waarmede Het Loo thans heeft te maken, is wel de jaarlijkse hervorming van deze grote oppervlakten kaprijp dennenbos. Oorspronkelijk was het plan een groot deel van deze eerste generatie grovedennen te hervormen in lariks- en douglasopstanden, daartoe aangemoedigd door de goede resultaten die hier in de dertiger en ook in de eerste naoorlogse jaren met deze beide houtsoorten waren verkregen.

De uitzonderlijk droge zomer van 1959 gepaard met ernstige nachtvorsten tot in eind mei gedurende de daarop volgende drie jaren hebben tientallen ha jonge douglas en lariksofstanden op Het Loo doen mislukken. Ook de strenge winter van 1963 met zijn zonnige dagen in maart, die de sapstroom vroegtijdig opwekte, terwijl het 's nachts weer 15° C vroom, is voor vele douglasopstanden funest geworden. In vele gevallen bleek de natuur echter ook weer barmhartig te zijn voor de geplaagde bosbouwer door namelijk in de mislukte jonge cultures van douglas en japanse lariks een overvloedige natuurlijke bezaaiing van schermboomen en de omliggende grovedennenopstanden te doen plaats vinden, waardoor geen verdere kosten voor grondbewerking en beplanting noodzakelijk waren. Morgen zult U in vak 44 van de boswachterij „Niersen" een dergelijke natuurlijke bezaaiing van grovedennen over een oppervlakte van ongeveer 20 ha te zien krijgen.

Door de geschetste moeilijkheden zijn wij gedurende de laatste jaren op Het Loo dan ook veel voorzichtiger geworden met het gebruik van douglas en lariks en thans wordt op de gewone heidepodsolgronden bij herbebossing vrijwel uitsluitend gebruik gemaakt van pinussoorten.

Een tweede belangrijke houtteeltkundige opgave hier op Het Loo is de hervorming van oude loofhoutopstanden; hetzij tot meerwaardig naaldhout, hetzij wederom tot jonge opgaande loofhoutbossen.

Het loofhoutareaal van het Loo wordt in hoofdzaak in drie gebieden geconcentreerd: het oudste en belangrijkste loofhoutgebied dat rondom Hoog Soeren is gelegen en voorts de loofhoutgebieden van het Gortelse bos en de Uddeler Heegde. De beide laatste complexen waren tot voor 1900 nog typische markenbossen, d.w.z. in hoofdzaak bestaande uit eikenhakhout, thans aangeduid met de naam „boombos".

De prachtige open, iets lemige bruine bosgrond is ideaal voor de groei van douglas, lariks en fijnspar, maar ook van Abies, Thuya en Tsuga. Vooral in de Uddeler Heegde heeft deze hervorming reeds vroegtijdig op grote schaal plaats gevonden en alleen in dit gebied vinden we een areaal van ongeveer 100 ha douglas in verschillende leeftijdsklassen. Nergens in de beide houtvesterijen groeit de douglas zo goed als hier. Merkwaardig is het evenwel dat de aanwas van vele douglasopstanden gedurende de afgelopen drie jaren belangrijk is teruggedopen. Mogelijk is dit nog een gevolg van de zeer droge zomer van 1959. Opmerkelijk is het daartegenover dat ook hier, wat de herkomst van de oudere douglasopstanden betreft, Het Loo zo bijzonder gelukkig is geweest.

Voor een zeer groot deel zijn de douglasopstanden op Het Loo uit zaad van eigen moederbomen voortgekomen, alhoewel gedurende de laatste 30 jaren ook uit Zundert regelmatig douglas-plantsoen werd betrokken. Een feit is het, zoals U morgen zelf kunt constateren, dat behalve een grote mate van gelijkvormigheid, de douglas hier ook bijzonder fraai is. Het valt dan ook niet te verwonderen dat van de eertijds door de Stichting Verbetering Houtopstanden in ons land voor zaadwinning uitgezochte 40 beste opstanden er 25 op Het Loo werden aangewezen, waarvan het meerendeel in de Uddeler Heegde.

De hervorming van „beukenboombos” in meerwaardig naaldhout is thans vrijwel afgelopen. De resterende complexen „boombos” worden om hun landschappelijke en natuurwetenschappelijke waarde verder zo lang mogelijk in stand gehouden. Vooral te Gortel is hiertoe een aaneengesloten complex van 136 ha als reservaat voorlopig veilig gesteld.

Het oude loofhoutcomplex rondom Hoog Soeren, waar wij gaarne in verband met het drukke bezoek van touristen het loofhoutareaal zo veel mogelijk in stand willen houden, stelt ons weer voor geheel andere houtteeltkundige opgaven. Dit bosgebied stond bosbouwkundig reeds eeuwen lang op een veel hoger plan dan de markenbossen van Gortel en Uddeler Heegde. Hier geen uitgestrekte oppervlakten „boombos” doch een reeds van oudsher goed onderhouden complex van in hoofdzaak opgaand loofhout. Merkwaardig is het dat in de thans nog aanwezige oudere loofhoutopstanden zo'n prachtige menging voorkomt van beuk met wintereik.

Aan het einde van de vorige eeuw en het begin van deze eeuw werden grote delen van dit loofhoutcomplex hervormd in opstanden van groveden waarvan de meeste thans op hun beurt weer zijn omgezet in opstanden van meerwaardige naaldhoutsoorten. Ook de Amerikaanse eik is, zoals U morgen zal worden getoond, plaatselijk in ruime mate bij deze hervorming gebruikt.

Een van de moeilijkste opgaven waarvoor wij ons hier op Het Loo zien gesteld is wel de instandhouding van het bestaande areaal opgaand loofhout. De langzame jeugdgroei, de schade veroorzaakt door alle soorten wild, maar vooral de grote gevoeligheid voor nachtvorst in het voorjaar, maakt dat de verkrijging van nieuwe jonge beuken en inlandse eikenopstanden hier een uiterst moeilijke en riskante zaak is, die in geen deel opweegt tegen de revenuen welke er in de toekomst van zijn te verwachten. In tegendeel! Bij de opstelling van het bedrijfsplan voor de boswachterij „Soeren Zuid” door de Koninklijke Nederlandse Heidemij, werd berekend dat de instandhouding van het opgaand loofhout te Soeren een winstderving impliceert van f 200 per jaar en per ha.

Ondanks de financiële offers, die de instandhouding van het loofhout vraagt, meen ik toch dat de oppervlakte opgaand loofhout in de Kon. Houtvesterijen niet verder in belangrijke mate dient af te nemen. Over de in de loop der jaren op Het Loo ontwikkelde verjongingstechniek door middel van natuurlijke en kunstmatige eiken- en beukenbezaaiingen, waarbij U zowel uitstekend geslaagde als ook ten dele mislukte cultures te zien zult krijgen, zal houtvester Lanz U morgen nader inlichten.

Behalve de hervorming van naald- en opgaand loofhout dient als derde houtteeltkundige taak de hervorming van eikenhakhout of beter gezegd van eikenspaartelgenopstanden te worden genoemd. Evenals elders op de Veluwe werd ook in verschillende delen, thans tot de Kon. Houtvesterijen behorende,

tot ongeveer 1920 op grote schaal het eikenhakhoutbedrijf uitgeoefend. Ten behoeve van de schorswinning voor de leerlooierijen werd iedere acht of tien jaar het uit de stronken uitlopende hout afgezet, totdat de uitvinding van synthetische looistoffen door de I.G. Farben, omstreeks 1900, dit florerend Veluws bedrijf lamlegde. De percelen hakhout werden niet meer periodiek geslagen, maar men liet het hout doorgroeien en dunde het als een normale opstand.

Met de hervorming nu van deze zogenaamde eikenspaartelgenopstanden heeft men zich op Het Loo reeds vele tientallen jaren beziggehouden en wel met bijzonder gunstig resultaat. Over het algemeen is het natuurlijk een bijzonder dankbare taak deze uitgegroeide spaartelgen bossen te hervormen in douglas- of lariksoptanden. Na lichte behoeft men slechts onder tijdelijk scherm plantgaten te maken tussen de stronken en daarin 2-jarige lariks of 3-jarige douglas te planten. Daar men vroeger voor de uitoefening van het eikenhakhoutbedrijf de betere bodemverwildering door grasgroei of anderszins, is succes meestal verzekerd. Slechts één vijand belaagt hier deze overigens gemakkelijk door te voeren hervormingsmethode, namelijk de engerling. Vroeger gebeurde het vaak dat de jonge cultures eindeloos moesten worden ingeboet of totaal door engerlingenvraat werden vernield. Thans, met de ons ter beschikking staande nieuwe bestrijdingsmiddelen als heptamix is ook deze moeilijkheid voor een groot deel overwonnen. In totaal bevindt zich op Het Loo nog 605 ha spaartelgenbos. Het ligt in de bedoeling hiervan in de loop der jaren zeker nog 400 ha van te hervormen tot meerwaardige naaldhoutopstanden.

Merkwaardig is het dat de hervorming van eikenspaartelgen tot opgaand loofhout vrijwel steeds mislukt. Wat hiervan de oorzaak is, is mij niet bekend.

Het tempo waarin de hervorming geschiedde was en is ook thans nog in hoge mate afhankelijk van de afzetmogelijkheid van dit sortiment.

Ten slotte wil ik op één, voor Het Loo wel zeer specifiek houtteeltkundig facet nog uw aandacht vragen en wel het veelvuldig gebruik hier van de Amerikaanse eik. Enerzijds vindt dit zijn verklaring in jachttechnische redenen, aangezien de Amerikaanse eik als regelmatig en overvloedig producent van eikels voor het aanwezige grofwild hier van bijzonder groot belang is te achten; temeer daar de zojuist geschetste hervorming van eikenspaartelgen in naaldhoutopstanden de productie van inlandse eikels veel verder terugdringt. Anderzijds ben ik er echter ook van overtuigd dat deze zo vaak verguisde houtsoort wel degelijk in ons Nederlandse bos bruikbaar is en een welkome aanvulling betekent van het toch al reeds zo geringe houtsoorten-assortiment van onze Veluwe bossen.

Ontegenzeggelijk is de Amerikaanse eik een wilde groeier, maar zijn wilde groei is wel te beteugelen door hem tegen zijn eigen soortgenoten op te laten groeien, d.w.z. door zuivere Am. eikenopstanden door bezaaiing te laten ontstaan. De grote dichtheid en daarmee gepaardgaande grote selectiemogelijkheid waarborgt een geringe mate van takkigheid en een redelijke stamrechtigheid, ook op oudere leeftijd. Op Het Loo bedraagt de oppervlakte zuivere Am. eikenopstanden thans 310 ha, waar U morgen nabij de Rode Hegge in de houtvesterij „Hoog Soeren” twee mooie opstanden van zullen worden getoond.

Ook de financiële opbrengst, hoewel niet spectaculair, is redelijk. Voor

het vellingsseizoen 1963/1964 werd voor al het dunningshout, met een diameter van 5—15 cm geveld en uitgesnoeid, loco bos een prijs van f 30 per m³ bedongen.

De belangrijkste taak voor Am. eik op Het Loo is hier zeker het optreden als menghoutsoort van onze toekomstige douglasbossen. De snelle groei van de douglas is oorzaak dat vrijwel alle douglasopstanden, die in de jeugd met andere houtsoorten zijn bijgemengd, reeds op 20-jarige leeftijd als zuivere opstanden werden aangetroffen. Uit een oogpunt van boshygiëne en ter voorkoming van windworp verdient het naar mijn mening aanbeveling onze douglasopstanden ook op oudere leeftijd te blijven mengen. En nu is de Am. eik de enige loofhoutsoort die de snelle groei van de douglas enigermate kan bijhouden, ook al zal hij op de lange duur eveneens het onderspit moeten delven. Een prachtig voorbeeld van een 50-jarige douglasopstand die nog is bijgemengd met Am. eik, zal U morgen in vak 80a in de Uddeler Heegde worden getoond.

Na dit uitvoerige, in hoofdzaak houtteeltkundige verslag, thans nog enige mededelingen over de Koninklijke houtvesterijen als bedrijf. Organiek is het areaal van 10.452 ha thans ingedeeld in twee houtvesterijen: in het Noorden de houtvesterij „Gortel” die weer is onderverdeeld in de boswachterijen „Gortel”, „Niersen” en „Het Loo” en in het Zuiden de houtvesterij „Hoog Soeren” eveneens uit 3 boswachterijen gevormd: „Soeren Zuid”, „Soeren Noord en West” en „Uddel”.

De aaneengesloten ligging van deze zes boswachterijen biedt vele voordelen bij de exploitatie van dit uitgebreide bosgebied. Zo is het bijvoorbeeld hierdoor mogelijk om de verkoop van hout uit beide houtvesterijen centraal te laten geschieden door ons houtsorteringsbedrijf.

De jaarlijkse houtval uit de beide houtvesterijen bedroeg in 1963 33.842 m³, waarvan 27.772 m³ naaldhout; 4.447 m³ loofhout en 1.622 m³ hakhout. Van deze totale hoeveelheid van rond 35.000 m³, wordt gemiddeld, 10% onderhands door de boswachters verkocht; ongeveer 10% vindt zijn weg naar de afnemers via de 5 jaarlijkse publieke houtverkopingen, terwijl de resterende hoeveelheid van 80% via het centrale houtsorteringsbedrijf wordt afgezet.

Het Loo heeft zich altijd veel moeite getroost om belangrijke hoeveelheden hout via de publieke houtverkopingen te kunnen afzetten. Niet zo zeer staat voorop om met deze verkoopmethode belangrijk hogere prijzen te maken dan bij verkoop aan de handel, dan wel de wens om bij de afzet van het hout niet geheel afhankelijk van de houthandel te zijn en de mogelijkheid te hebben om buiten de handel om belangrijke hoeveelheden hout direct aan de consument te kunnen afzetten.

Al het hout dat niet onderhands of via de publieke houtverkopingen wordt verkocht, wordt via het centraal houtsorteringsbedrijf afgezet. Dit geldt zowel voor de gezaagde sortimenten als ook voor de verkoop op stam en voor het geveld langhout. Het paal-, zaag- en kisthout en vaak nog andere in eigenbedrijf verzaagde sortimenten worden veelal op jaarcontract bij onderhandse inschrijving verkocht.

Het hout op stam, dit seizoen ongeveer 14.000 m³, en ook het geveld langhout, wordt hier vrijwel altijd na taxatie onderhands afgezet. Slechts een enkele keer wordt voor peiling een partij via een publieke inschrijving verkocht.

Tengevolge van het tekort aan arbeidskrachten — in 1958 bedroeg het aantal bosarbeiders nog 182, thans slechts 130 —, nam het verzagen van het hout in verschillende sortimenten de laatste jaren belangrijk af en daartegenover werd de verkoop van hout op stam steeds verder uitgebreid.

Financieel is deze gang van zaken niet onvoordelig voor het bedrijf, want het is gebleken dat de handel voor hout op stam relatief hogere prijzen betaalt dan voor het gevelde hout. Daar aangenomen mag worden dat de handel zeker niet goedkoper velt dan het eigen bedrijf, moet de verklaring naar mijn mening worden gezocht in het feit dat bij verkoop van hout op stam meestal een zeer lange ruimingstijd wordt verstrekt, waardoor het de handelaar beter mogelijk is het gekochte hout „uit te ponden” en in bepaalde sortimenten te verzagen, dan dat dit met de door hem gekochte partij liggend hout mogelijk zou zijn.

Het tekort aan arbeidskrachten alsmede de steeds stijgende arbeidslonen is ook voor Het Loo een sterke stimulans geweest om het bedrijf verder te gaan mechaniseren en te rationaliseren. Wat de mechanisatie betreft zijn hier na de oorlog belangrijke vorderingen gemaakt. Thans beschikken de houtvesterijen over 4 dieseltractoren van 55 pk; 2 dieseltractoren van 20 pk, 1 dieseltractor wegenschaaf alsmede over een groot aantal motorzagen, brushcutters en ander gereedschap hetwelk alles dank zij weer de aaneengesloten ligging van alle boswachterijen, centraal in onderhoud is bij ons tractorbedrijf.

Vooraf aan de mechanisatie van de grondbewerking ten behoeve van de enorme oppervlakten die jaarlijks in beide houtvesterijen dienen te worden herbebest, is hier de laatste jaren veel aandacht geschonken en gelukkig zijn nu de tijden voorbij dat hier de zware bosbessenvegetatie eerst moeizaam met een door twee paarden getrokken „Frischling” moet worden verwijderd, alvorens men hier met de eigenlijke grondbewerking kan gaan beginnen. De laatste jaren veel gebruikte „Kulla” walsenbosploeg en vooral de zware frees met de te Apeldoorn speciaal er voor geconstrueerde zeer zware slipkoppeling, zijn thans voor ons machtige hulpmiddelen om hier de herbebossingen sneller, goedkoper en met minder arbeidskrachten te doen uitvoeren. Veel dank zijn wij hier ook aan de Kon. Ned. Heidemij verschuldigd, die ons vaak de juiste weg heeft gewezen en die wanneer ons zelf de tijd of de arbeidskrachten ontbraken, voor ons de grondbewerking verrichtte.

Ondanks deze vorderingen zijn de financiële uitkomsten van het bosbedrijf op Het Loo tengevolge van de slechte houtprijzen en de telkens zich herhalende loonronden, de laatste jaren steeds ongunstiger geworden en thans zijn wij hier niet ver meer af van het punt dat de tijden van de batige saldi tot het verleden gaan behoren en de periode van bedrijfsverliezen zullen gaan aanbreken. Het spreekt van zelf dat ook hier, evenals in de meeste andere Nederlandse bosbedrijven die thans noodlijdend zijn, maatregelen worden beraamd om deze verliezen zoveel mogelijk te beperken. Het zijn de bekende wegen die we dienen in te slaan namelijk:

1. Verdere mechanisatie en rationalisatie van het bosbedrijf en extensievere bedrijfsvoering, waardoor verdere inkrimping van het aantal bosarbeiders — hier mogelijk tot maximaal 100 — mogelijk zal worden.

2. Door het bedrijf minder afhankelijk te maken van de slechte bedrijfsuitkomsten in de bosbouw. Door te trachten inkomsten te creëren buiten de bosbouwsector om, waarbij hier wordt gedacht aan de recreatie.

Bij de Koninklijke Houtvesterijen behoren thans reeds 3 Horecabedrijven: hotel Oranjeoord te Hoog Soeren, restaurant de „Echoput” eveneens te Hoog Soeren en het theehuis annex openluchtbad nabij het Uddelermeer.

De inkomsten die de houtvesterijen uit deze bedrijven, die allen zijn verpacht op basis van een zeker percentage van de bruto-omzet, ontvangt, zijn zeer bevredigend doch men mag niet verwachten dat hieruit de verliezen van het bosbedrijf volledig kunnen worden gecompenseerd. Ook het feit dat dergelijke bedrijven zeer grote bedragen aan investeringen vergen, is oorzaak dat deze weg slechts langzaam kan worden ingeslagen. Het is daarom verheugend te kunnen mededelen dat de voorbereidingen tot de bouw van nog een nieuw restaurant te Hoog Soeren, dat naast de nieuw aangelegde golfbanen is geprojecteerd, in een vergevorderd stadium zijn gekomen. Ook elders en met name in Gortel zijn naar mijn mening eveneens nog gunstige mogelijkheden aanwezig om tot een winstgevende exploitatie van een restaurant of theeschenkerij over te gaan.

Het komt mij voor dat het een gezonde gedachte is te bevorderen dat de houtvesterijen trachten een graantje mee te pikken van de enorme sommen die de vacatiegangers jaarlijks in Apeldoorn en omliggende dorpen in de tientallen hotels en pensions achterlaten, want het is zo dat de jaarlijks wasende stroom vacatiegangers die de bossen bezoeken, voor de beseigenaren slechts een toeneming van last en kosten medebrengt in de vorm van meer surveillance, opruiming van achtergelaten afval, meer preventieve bosbrandbeveiligingsmaatregelen enz.

Vooraf in een grofwildgebied met zijn vele voor het publiek hermetisch af te sluiten rustgebieden, vormen de sterk toenemende kosten van surveillance een grote zorg. Het is dan ook een uitermate moeilijke opgave om voor een terrein als dat van de Koninklijke Houtvesterijen van Het Loo, dat bovendien door talloze openbare wegen wordt doorsneden en een grote grofwildstand heeft, een bevredigende openstellingsregeling voor het publiek te treffen. Thans is de regeling in hoofdzaak zo dat met, uitzondering van de rustgebieden (die het gehele jaar voor het publiek zijn gesloten), voor wandelaars in het bezit van een wandelkaart de wegen binnen de wildbaan zijn opengesteld van 1 mei tot 15 september. Volgend jaar zal een, voor het publiek ruimere, openstellingsregeling van kracht worden, waarbij binnen de wildbaan de wandelperiode vervroegd zal worden tot 1 april en bovendien een aantal geleide wandelingen — in de trant van de voetsporen in de Staatsboswachterijen — zullen worden ontworpen.

Ten slotte nog een enkel woord over ons wild, waarover u morgen van houtvester van Florenstein Mulder in de Jachtzaal te Gortel nog meer zult horen. Het Loo zou het Loo niet zijn zonder zijn grofwild en vooral zijn prachtige roodwildstand. Terwille van de mogelijkheid die de Veluwe en met name de Hoog Soerense bossen hem boden om daar de hertenjacht te beoefenen kocht de Koning-Stadhouder immers de heerlijkheid Het Loo en liet er als jachtslot het huidige paleis bouwen. Zeer zeker ook mede terwille van de jacht werden door Prins Hendrik in het begin van deze eeuw de duizenden ha heide aangekocht en ontgonnen en kreeg Het Loo die omvang die het thans heeft. Vanaf de Koning-Stadhouder tot aan Prins Bernhard, de huidige hoge jachtheer van Het Loo, hebben de koningen en prinsen van Oranje hier de jacht beoefend en verzorgd.

In de loop der tijden is er in de methode van jagen wel zo het een en ander

veranderd. Vroeger werd het edelhert uitsluitend door middel van de parforcejacht bejaagd, thans zijn het de bers⁶⁾ en drijfjachten die hier worden gebezigd.

Lag vroeger op Het Loo het accent geheel op de jacht en werd de bosbouw slechts ten dienste van de jacht uitgeoefend, namelijk voor het verkrijgen van de benodigde wilddekkingen, thans wordt hier beslist de bosbouw primair en de jacht secundair gesteld. Uit dien hoofde is daarom het aantal stuks wild, hoewel nog zeer omvangrijk, gedurende de laatste dertig jaar belangrijk teruggebracht. In de beide ongeveer 9.000 ha omrasterde wildbanen van Het Loo, bevinden zich naar schatting gerekend per 1 maart 1964 500 stuks roodwild, 150 stuks damwild, 400 wilde zwijnen en 30 moeflons, terwijl het totale areaal van Het Loo een geschatte reewildstand heeft van rond 250 stuks.

Het behoeft geen betoog dat het onderhouden van een dergelijke grofwildjacht jaarlijks aanzienlijke financiële offers vergt, te meer daar een dergelijke stand het noodzakelijk maakt om iedere jonge opstand gedurende de eerste 20 jaar tot een hoogte van 1.80 meter te omrasteren om het tegen wildschade, vooral van roodwild, te beschermen. Behalve deze binnenrasters dient ook nog wel 85 km buitenraaster te worden onderhouden. De kosten van deze rasters kunnen voor binnenrasters op f 3,50 en voor buitenrasters op f 4,25 per strekkende meter worden gesteld.

Daar de jager uitsluitend de trofee ontvangt, d.w.z. het gewei van het door hem geschoten hert of de tanden van het everzwijn, wordt al het geschoten wild jaarlijks bij inschrijving verkocht aan de poelier en ontvangen wij uit de jacht gelukkig ook nog enige baten. Deze opbrengst aan wild, hoewel aanzienlijk, is evenwel lang niet voldoende om de zeer hoge kosten te dekken die het onderhoud van de Koninklijke jacht op Het Loo jaarlijks vordert.

Ik ben thans aan het einde van mijn resumee gekomen en ik hoop dat deze uiteenzetting een bijdrage zal vormen naar mijn begrip en ik betere kennis van al hetgeen U vanmiddag en morgen op Het Loo te zien zult krijgen.

N.B. Enige literatuur over „Het Loo” en de bossen treffen we o.a. aan:

1. Korte bijdrage tot de geschiedenis van het Hoogsoerensche bosch. Tijdschr. Ned. Heidemaatschappij 8 (2) 1896 (36—41).
2. Eenige geschiedkundige mededeelingen aangaande het Kroondomein. Tijdschr. Ned. Heidemij 8 (3) 1896 (65—70).
3. De boschvennootschappen op de Veluwe. Tijdschr. Ned. Heidemij 8 (6) 1896 (105—111) en 9 (6) 1897 (193—201).
4. Onze Koninklijke paleizen. Ons Nederland, officieel orgaan van de A.N.V.V. 8 (2, augustus) 1924, waarin als oppervlakte-gegevens worden opgesomd:

paleis (= staats) domein	677 ha
eigendom H.M. de Koningin	6280 ha
kroondomein	3212 ha
erfpachtgronden	748 ha
<hr/>	<hr/>
totaal	10917 ha

⁶⁾ *Bers jacht*. Dat is de jacht op wild door middel van besluiping. Door met grote voorzichtigheid in het jachtveld rond te gaan wordt getracht het voor afschot in aanmerking komende wild op te sporen, waarna men het afschot door nadere aansluiting tracht te realiseren.

5. De tegenwoordige bebossching in de houtvesterij „Hoog Soeren”. J. C. E. C. N. Mulder. Ned. Boschbouw Tijdschr. 8 (3) 1935 (90—100).
6. Ter inleiding van de excursie van de Nederlandsche Boschbouw Vereniging op 7 Oktober 1938 naar de Koninklijke Houtvesterij „Hoog Soeren”. J. C. E. C. N. Mulder. Ned. Boschbouw Tijdschr. 11 (10) 1938 (430—437).
7. Het Kroondomein op de Veluwe verdrievoudigd. F. W. Burger. Ned. Boschbouw Tijdschr. 32 (1) 1960 (44—45), waarin vorenstaande literatuur gedeeltelijk staat aangegeven en waarin de wens werd geuit, dat nog eens een vollediger geschiedenis van „Het Loo” zou mogen worden geschreven, welke wens nu in vervulling is gegaan.
Red.

PERSONALIA EN MUTATIES

Toegetreden als donateur is de N.V. Land- en Bosbouwmaatschappij „De Sprengenberg” te Almelo, Parkweg 28.

Ir B. J. L. Beunders, houtvester bij het Staatsbosbeheer te Nijmegen, neemt in verband met het ontslag van ir H. Veenendaal, die zoals eerder werd vermeld in dienst trad bij het P.W.N. te Haarlem, het beheer van de boswachterijen Hoenderlo en Uchelen over. Om dezelfde reden neemt dr G. Sissingh te Arnhem, het beheer over van de boswachterijen Nunspeet en Harskamp.

Ir P. J. Faber is aangesteld als hoofd van de afdeling Groei- en opbrengst-onderzoek van het Bosbouwproefstation te Wageningen, is dus gekomen op de plaats van ir E. C. Jansen, die zoals reeds eerder werd medegedeeld, hoofd werd van de afdeling Houtteelt-loofbomen in de plaats van ir H. A. van der Meiden, die immers naar de Vereniging van Papierfabrikanten overging.

Voorts zijn verhuisd de leden: R. C. J. Bakhuizen van den Brink te Bilt-hoven naar Parklaan 66, ir L. C. Hansen te Emmen naar Markeweg 3 en ir C. Tutein Nolthenius naar Oisterwijk, Burgemeester Vogelslaan 30.
